

լիւր կ'ուզես, որ զիս վախցընելով զաւակս անցընես, ու կեանքդ կորսընցընես: Աղէկ պատճառանք մըն է որ դուք կնկտիք կը բանեցընէք՝ կամբերնիդ առաջ տանելու համար. երբոր սրբազան խորհրդարանը ատ օրէնքը դրաւ հռոմայեցի տիկնաց համար, ան ատենի տիկնայքը ոչ այնչափ բաղձանքներ ունէին, և ոչ իրենց բաղձանքը առաջ տանելու կամք: Երբոր Կաթողիկոսի մեծ յաղթութենէն ետքը Հռոմ այն աղքատութեան մէջ էր որ՝ պատերազմէն առաջ ըրած ուխտը չէր կրնար կատարել՝ արծթթէ արձան մը շինելու դից, ան ատենի տիկնայք իրենց ոսկի արծաթ գոհար ու մարգրիտ զարդերը տուին սրբազան խորհրդարանին՝ որ ուխտը կատարէ: Զարմանալի տեսարան մըն էր, որ առանց մէկը իրենցմէ պահանջելու՝ ամեն տիկնայք մէկտեղ կապիտոլիոն վազեցին, որը ակնյին օղբ, որը մատանին, որը ապարանջանը, որը վզին քառամանեակը, որը կուրծքին զարդը, որը ոսկի գօտին, նուիրեցին աս բանիս համար: Ան ատենը եղաւ որ խորհրդարանը ուրիշ արտօնութիւններու հետ աս օրէնքն ալ դրաւ ծոցուր կանանց համար: Որովհետեւ ան միջոցին ուրիշ դիպուած մըն ալ պատահեր էր աս օրէնքը հաստատելու: Փուլուփու Տորկուատոս բղետաշխարհիպետոս պատերազմի երթալով, անկէց զազան մը խրկեր էր մէկ աչքով, խիստ զարմանալի: Ան ատենի Հռոմայեցի տիկնայքը հիմակուաններուն պէս համարձակ չէին. ուստի Տորկուատոսի կրնիկը, որ իր տանը մէջ այնչափ անուանի էր իր համեստութեամբը՝ որչափ որ իր էրիկը քաջութեամբ պատերազմի մէջ, իր ծոցուրութեանը ետքի ամիսն էր՝ տղաբերքի օրեր: Քանի որ Տորկուատոս Հռոմայէն դուրս էր, դիտած էին ամենքը որ աս տիկինը չէ թէ միայն տնէն դուրս չէր ելած, այլ և ոչ պատահանի առջև երեցած, և ոչ էրիկ մարդ մը տանը դռնէն մտած. իր ամեն հոգը՝ զաւակները աղէկ մեծցընելն էր: Ըսած կենդանիս տանը առջևէն կ'ան-

ցընէին, աղախինը եկաւ պատմեց ինչպէս ահաւոր բան ըլլալը. ու անանկ բաղձանք մը եկաւ տիկնոյը տեսնելու՝ որ զաւակը անցուց, ինքն ալ մեռաւ: Բոլոր քաղաքը լացաւ վրան, խորհրդարանն ալ վրան աս տապանադիրը դրաւ. « Աստ է փառաւորեալ տիկինն Տորկուատոսի, որ ետ զկեանս իւր վասն պահելոյ զբարի համբաւն »:

« Նայէ, փաւստինա, ինչ բանի համար ատ օրէնքը դրուեցաւ. չէ թէ ծոցուր կնիկներուն ամեն ուզածը ընելու համար, այլ ասանկ տիկնոյ մը յիշատակը՝ ուրիշներուն բարի օրինակի համար պահելու: Ուստի ատ օրէնքը պահանջելու համար ամեն կնիկ մարդ պէտք է ինքիրեն հարցընէ՝ թէ արդեօք իր վարքը իրեն իրաւունք կու տայ որ համեստութեան համար դրուած օրէնքը իր վրայ պահուի. վասն զի Հռոմայու օրէնքներուն եօթներորդ տախտակին վրայ գրած է որ՝ ուր որ համեստութիւն չկայ, հոն պէտք չէ օրէնքներուն տուած արտօնութիւնները պահել: Որովհետեւ աս ասանկ է, կը խընդրեմ քեզմէ, փաւստինա, որ ատ բանը չխնդրես ինծմէ. կ'ուզեմ որ չուզես խուցիս բալլեքը, կը ստիպեմ քեզ որ զիս չբոստիպես, կ'աղաչեմ որ չաղաչես. ապա թէ ոչ՝ կը հրամամեմ որ ինծի չի հրամմես »:

Բոռսէն Նկարիչ.

Փաղղիացոց պարծանքներէն մէկը կրնայ սեպուիլ նաև Նիկողայոս Բուսէն անուանի նկարիչը որ ծնաւ 1594ին Անտոյի քաղաքը, աղքատ և աննշան ընտանիքէ, ուր որ իրեն հայրը պղտիկ դպրոցի մը մէջ տղաք կը կարդացընէր: Բուսէնի ապագայ երջանկութեանը համար, իր հօրը այս պաշտօնը թերեւ օգտակար կրնար ըլլալ իրեն, բայց կ'ըսեն թէ Բուսէն փոխանակ ուշ դնելով օգտելու իր հօրը դասատուութենէն, փոյթ չէր ընէր անոր ըսածները կա-

տարեւելու, և գասադիրքները գծագրութիւններով և տեսակ տեսակ նկարներով լեցընելէն զատ՝ ուրիշ բան չէր ընէր, որոնք թէպէտ որչափ ալ անկատար և անհամեմատ ալ ըլլային արուեստի կողմանէ և սակայն իրեն ի բնութենէ ունեցած բերմանը նշան մը կու տային նկարչութեան արուեստին մէջ ունեցած հանճարոյն վրայ: Վարէն անուռով Անտըլի քաղքին նկարիչներէն մէկը, տեսնելով Բուսէնի հանճարը և յաջողակութիւնը այս արուեստին մէջ, գնաց խօսելու անոր ծնողացը, որ չըլլայ թէ կերպով մը արգելք ըլլան իրենց որդւոյն ցուցըցած արտօթական արուեստը առաջ տանելու: զորոնք համոզելէն ետքը՝ վարէն յանձն առաւ որ ինքը անձամբ նկարչութեան դաս տայ Բուսէնի: Քիչ ատենուան մէջ այն աստիճանի յառաջադիմութիւն ցըցուց տղան իր արուեստին մէջ՝ որ իր վարպետը անցնելով, միտքը դրաւ որ առանց իր ծնողացը գիտութեանը այնպիսի տեղ մը երթայ ուր իր արուեստը աւելի ևս կատարելագործէ, ուստի այս մը տաժմամբ ծածուկ կերպով շիտակ Բարիզ գնաց:

Բուսէն իր փափաքանացը հասնելով, նոր աշխարհք մը բացուեցաւ աչքին առջև՝ տեսնալով Բարիզու ամեն տեսակ բանի յառաջադիմութիւնը, որով չէ թէ միայն զարմանքը կ'աւելնար այլ նաև նախանձով վառուած, կը ջանար անոնց նմանելու: Այս պատճառաւ անընդհատ աշխատել սկսաւ, երեւելի հեղինակներու այլ և այլ նկարները օրինակելով՝ իր արուեստը կատարելագործելու և միանգամայն իրեն ապրուստը ճարելու համար: Թէպէտ և ան միջոցին բարեբարին մէկը Բուսէնի վրայ մասնաւոր գութ և սէր մը ցուցընելով յանձն առած էր իրեն ամենօրեայ ապրուստը տալու: Այս իր բարեբարը և միանգամայն զինքը առաջ քշողը, որ աղնուականի մը զաւակ էր, ծնողացը քով կանչուելով, աղաչեց Բուսէնի որ հետը մէկտեղ գայ: անիկայ ալ առանց ընդդիմութեան յանձն առաւ եր-

թալու և հասնելով իր բարեբարին տունը, քիչ ատենէն ստիպուեցաւ անոնց նուաստ ծառայութիւններ ընելով հացը գտնալ, որովհետև անոնք նկարչութեան արուեստէն ամենեին համ մը չէին առներ, և անոնց գիմացը հասարակ բան մը կը սեպուէր այն: Վերջապէս Բուսէն ձանձրանալով այս իր ծառայական վիճակէն, և սաստիկ նեղանալով այս ընտանեաց՝ իրեն վրայ ցուցած ցուրտ կերպերնուն, միտքը դրաւ որ ելլէ նորէն Բարիզ դառնայ, թէպէտ և քանի մը ֆուսնդէ զատ ուրիշ ստակ չունէր քովը: Խեղճ մարդը յուսահատած՝ հետեակ քալելով ճամբայ ելաւ, և քիչ մը ստակ ձեռք ձգելու համար, ստէպ կը կենար ճամբան, ուր որ աշխատութեան բան մը կրնար գտնալու: շատ անգամ ալ գեղերու մէջ պանդոկները իջնալով անոնց վերաբերեալ բաներ կը նկարէր, որով քիչ մը կերակուր՝ և գիշերը պառկելու անկողին մը կը գտնար:

Այս կերպով քանի մը ամսէն ետքը Բուսէն Բարիզ հասաւ, բայց ան աստիճանի տկարացեր էր այս իր ճամբորդութեամբն, որ քիչ ատենէն հիւանդանալով հարկ եղաւ թողուլ Բարիզ քաղաքը, և դառնալ Անտըլի իր հայրենի քաղաքը ծնողացը քով, առողջութիւնը նորէն գտնալու համար: Տարի մը անցնելէն ետքը, բարեբաղդաբար աղէկ մը վրայ դնելով, նորէն Բարիզ դարձաւ այն դիտմամբ՝ որ անկէ Հոռմ երթայ: Բայց չկրցաւ նպատակին հասնիլ՝ վասն զի ֆիօրէնձա քաղաքէն անդին չկարենալով երթալ՝ ստիպուեցաւ անկէ ետ դառնալու, և լիոն քաղաքը հասնելով որոշեց որ հոն կենայ, որ թէպէտ գեղարուեստից կողմանէ Բարիզէն շատ վար էր, բայց ձեռքէն եկածին չափ կը ջանար որ հոն ալ իր արուեստը կատարելագործէ:

Տասուերկու տարի լիոն կենալէն ետքը, ուր ամեն տեսակ նեղութիւններ քաշելով ըստ բաւականի կատարելագործեց իր արուեստը, վերջապէս կրցաւ իր փափաքանացը հասնիլ և Հոռմ

երթալ՝ որուն այնչափ տարիններէ 'ի վեր մեծ եռանդ և փափաք կը ցուցնէր : Հռոմայու մէջ գտնուած երեւիլի նկարին ներու և արձանագործներու գործքերը զինքը շատ զարմացուցին , և ետեւէ եղաւ ամենայն ջանքով անոնց նըմանելու՝ մասնաւոր կրթութիւններ ընելով անոնց վրայէն . մի և նոյն միջոցին սկսաւ նաև անդամազննութեան ուսման ետեւէ իյնալ , բնականին վրայէն կենդանագիրներ օրինակել , և ընդհանրապէս այնպիսի նշանական կենդանագիրներ , որոնք իրեն մասնաւոր տպաւորութիւն մը կ'ընէին , իրեն արուեստը աւելի ևս դուրս ցատկեցնելու՝ և նոր բան մը սորվելու համար . ուրիշ կողմանէ ետ չէր կենար նաև իր արուեստին վերաբերեալ ձեռքը անցած գործքերը կարգալէն :

Այս ամեն աշխատութիւնները ընելով հանդերձ , ինքը դարձեալ աղքատութեան մէջ էր , և աղքատօրէն կեանք կ'անցունէր՝ գոհ ըլլալով այն քիչին ալ որով իր կեանքը միայն կրնար պահել : Իր նկարած պատկերները կրցած դնովը կը ծախէր , առանց նայելու որ օրինաւոր գինը վճարեն իրեն : Պատկեր մը որ մարգարէի մը կենդանագիրը կը ներկայացնէր , ստիպուեցաւ 8 ֆռանգով ծախելու . ուրիշ մըն ալ որ փղաւորացոց կոտորածը կը ներկայացընէր 350 ֆռանգով , որ ետքէն Ուիլքինսոն ծիրանաւորը 2500 ֆռանգով ուրիշ մը գնեց : Առանձին ձախորդութեան դէպք մը զինքը ան աստիճանի պլայլեց որ վրան մեծ հիւանդութիւն մը եկաւ , և ան միջոցին Բոձձո անուանով ասպետի մը գրած թղթին մէջ , որ Բուսէնի Հռոմ եկած ժամանակը շատ օգնութիւն ըրած էր իրեն՝ կ'ըսէ . « Կը համարձակիմ գրել հրամանքիդ այս թուղթը , չկարենալով հիւանդութեան պատճառաւ ուրիշ կերպով բարեւ ըզձեզ և միանդամայն խոնարհաբար հրամանքիդ օգնութիւնը խնդրել ինչ և իցէ բանի մէջ որ հաճելու ըլլաք : Ես , ինչպէս որ գիտէք , կենացս մեծ մասը հիւանդութեամբ անցունելով , ուրիշ ե-

կամուտ մը չունիմ բայց եթէ ինչ որ նկարչութեամբս կրնամ վաստակիլ և անով պահել զիս » :

Բուսէն թէպէտ և ամեն կողմանէ նեղուած՝ սակայն աշխատութիւնը ձեռքէ չէր ձգեր և օրէ օր իր արուեստին մէջ զարգանալու կը ջանար . և որպէս զի իր գաղափարները աւելի ևս ընդարձակէ նկարչութեան ամեն տեսակ սեռին մէջ , Ֆիօրէնձա գնաց : Անկէ ալ վենետիկ անցաւ և իր անխոնջ աշխատութեանը պտուղը ցրցուց այլ և այլ նկարներով որոնց մէջ երեւելիներն են Գերմանիկոսի մահը , վերջին օճուկը , Սաքիլացոց աղջկանց յափշտակութիւնը , և այլն , և այլն :

Ի վերայ այս ամենայնի Բուսէնի աշունը իր արդեանցը համեմատ շուտով չի հոշակուեցաւ ուրիշ երեւիլի նկարչներու պէս , վասն զի ինքը միայնութիւն սիրելով , կը փախչէր ընկերութենէ , որով զինքը խոհական և մտածող մարդ մը կը նայէին . աւելի , բան թէ պատկերահան : Երբոր բան մը չունէր նկարելու , դաշտերը երթալով առանձին ժուռ կու գար , ան միջոցին նկարելու նիւթ պատրաստելով իրեն , որուն ընդհանուր գաղափարը կը պատրաստէր մտքին մէջ : Հռոմայու մէջ իր մտերիմ բարեկամներէն մէկն էր Կլոդիոս Լոսէն նկարիչը , որուն հետ շատ ատեն կ'անցնէր այնպիսի տեղեր տեսնելու համար՝ ուր որ նկարներու և կամ արձաններու հաւաքմունքներ կային . անոնց վրայ այլ և այլ անդադարձութիւններ ընելով իրենց արուեստին վերաբերեալ բաներու մէջ : Բուսէն երկար ժամանակ Հռոմ կենալով , տեղւոյն շատ հաւնեցաւ , վասն զի քաղքին խաղաղութիւնը և միակերպ ու անփոփոխ վիճակը , իրեն բնութեանը ամենայնամար էին . և որովհետեւ իր ապրուստն ալ ըստ բաւականի կը ճարէր հոն , հաստատ միտքը դրաւ որ ալ տեղը չփոխէ՝ և ցմահ Հռոմայէն դուրս չելլէ :

Բայց շատ ատեն չանցաւ վրան՝ որ Լուդովիկոս ԺԳ Հռոմ մարդ խրկեց իրեն որ նորէն Բարիդ դառնայ , մեծա-

մեծ ակնկալութիւններ խոստանալով իրեն: Բուսէն առջի բերանը յանձն չառաւ թագաւորին հրաւերը, ըսելով թէ 15 հոտարի արդէն Հոռոմ անցուցի, Հոռոմ կարգուեցայ, և թէ Հոռոմ այն դիտմամբ կեցայ որ նաև հոն մեռնիմ, և հոն թաղուիմ: Բայց երբոր թագաւորէն կրկին անգամ պատգամաւորներ եկան իրեն, ան ատեն՝ ալ չէ չիկրցաւ ըսել, և 1640ին նորէն Գաղղիա դարձաւ: Թագաւորը մեծ սիրով ընդունեցաւ զինքը, և մէկէն իր պալատին առաջին նկարիչը անուանեց զինքը, տարին 3,000 ֆռանգ կապելով իրեն, անկէ զատ նաև Դիւիլըռի իր թագաւորական պալատը՝ իրեն բնակութեան տուն տուաւ: Բուսէնի այս աստիճանի փառաւորութիւնը տեսնելով Բարիզու նկարիչները՝ սկսան նախաձեռնել և վրան գէշ աչքով նայիլ, մասնաւորապէս Վուէ և Ֆուգիէն, որոնց բռնած կերպէն մեծապէս վշտանալով Բուսէն՝ սկսաւ ցաւիլ Հոռոմ քաղաքը թողլուն համար՝ ուր որ անշուք կենացը համեմատ չատ աւելի հանգիստ էր, քան թէ Գաղղիա իր հայրենիքը մեծամեծ պատիւներու ու հարստութեանց մէջ, բայց չորս կողմը վատասիրտ և թշնամի հայրենակիցներով պաշարուած: Աս միջոցին Բարիզ քանի մը պատկեր նկարեց որոնց մէջ երեւելիներն են Ս. ֆաւստերիոսի պատկեր մը, ֆրիստոսի Տեսառն վերայ Մկրտոնքիւնը, և ֆրիստոսի Վերջին ընթրիքը: Առջի բերան ինչպէս թագաւորական նկարիչ, ամեն իրեն յանձնուած բանը սիրով կը կատարէր, բայց երբոր գործքերը խիստ չափցան՝ այնպէս որ մէկ հոգւոյ ծանր բեռ էր զանոնք զուլի տանելը, սկսաւ նեղանալ և մեծամեծ տհաճութիւններ ցուցնել: Միւս կողմանէ ալ իր նախաձեռնութենէն նեղութիւն քաշելով, հաստատ միտքը դրաւ որ Բարիզ քաղաքը թողու՝ և նորէն Հոռոմ դառնայ: Բայց դեռ ճամբայ չելած՝ նկարեց հոն իր վերջին պատկերը, որուն մէջ Ժամնակակր զճշմարտութիւնը ձեռքը առած, Նախաւննոյ և Ալքաւոստոնոսքեան ձեռքէն կրփախցրնէ:

Վերջապէս երկու տարի Բարիզ կենալէն ետքը, 1642ին նորէն Հոռոմ դարձաւ, և մտաւ իր առջի աղքատին բնակարանը Բինջիօ լեռան վրայ, ուր խաղաղութեամբ ապրելով՝ ինչուան իմահ իր արուեստը ձեռքէ չթողուց, և խորին ծերութեան ատենն ալ այնպիսի եռանդեամբ մը կ'աշխատէր որ կարծես թէ իր արուեստը այն հասակին մէջ կատարելութեան ծայրը հասցընել կ'ուզէր:

« Դատ կը զարմանայի, կ'ըսէր Հոռոմայու փաստաբաններէն մէկը, տեսնելով Բուսէնի անխոնջ աշխատութիւնը, և իրեն մեծ ջանքը՝ իր արուեստը աւելի ևս կատարելագործելու համար: Վասն զի որ և իցէ ատեն առիթ որ ունեցեր եմ զինքը դուրսը տեսնելու, միշտ կը տեսնէի որ կամ Հոռոմայու նշանաւոր տեղ մը, կամ դաշտը կեցած, և կամ Տիբեր գետին եզերքը իրեն ախորժեղի երևցած բան մը կ'օրինակէր: չատ անգամ ալ քարեր, մամուռ, ծաղիկներ, և ասոնց նման բաներ կը ժողվէր՝ և կը ջանար զանոնք ճիշդ բնականին պէս օրինակել: » Ահա այս կերպով կ'անցընէր Բուսէն իր կենաց վերջին տարիները, օրինակ ըլլալով անոնց՝ որոնք աշխատութենէ փախչելով՝ թշուառութենէ զատ ուրիշ բան չեն գտնար: — Բուսէն թէպէտ կարգուած էր, բայց ամեն կիւն տղայ չունեցաւ. իր կնիկը ինչպէս նաև բոլոր իր բարեկամները, իրմէն առաջ մեռնելով: Դժբաղդութեամբ միայն մնացեր էր ծերութեանը ժամանակ այն ընդարձակ և յիշատակաց արժանի քաղքին մէջ՝ ուր 1665ին ինքն ալ ընկուց իր կեանքը, թողլով բոլոր ստացուածքը իրեն ազգականացը, և բոլոր մարդկութեան՝ իր հանճարոյն արդիւնքը: — Բուսէնի նկարներուն մեծագոյն մասը Գաղղիոյ մէջ են: